

nyelvű haza képe megszűnt negatív fogalomná lenni. Ady ismert soraira gondolok:

Vajjon fölébred valahára
A szolga népek Bábele?

Tóth Dezső utal arra, hogy ezt a vitát az is szükségessé tette, hogy a reformkor haladó alaptendenciájának igen helyesen történt megmutatása mellett irodalomtörténetírásunk mellőzte a kor negatív vonásaival való foglalkozást. Ez viszont azt is jelenti, hogy az olyan alapjában véve konzervatív szellemű, de ugyanakkor a magyar, német, szlovák népek közt kultúrközvetítő szerepet játszó írókat, mint Rumy, árnyaltabban kell értékelnünk.

KLANICZAY TIBOR

Örömmel látom, hogy Tóth Dezső, anélkül, hogy előzőleg nézeteinket egyeztetettük volna, lényegében hasonló elvi kiindulópontból közelítette meg a nacionalizmus kérdését, mint az én előadásom, s így a két referátum szervesen kapcsolódik egymáshoz. Mindössze két rövid megjegyzést szeretnék tanulmányához fűzni.

Részletesen foglalkozik a XVIII. század végén, s a XIX. elején virágzó rendi nacionalizmus kérdésével, s erősen kiemeli ennek negatív vonásait. Ez érthető, hiszen ő a reformkori nagy írók nézetei felől közeledik a kérdéshez. Ha azonban a XVIII. századi, a függetlenséget feladó, a magyar karakterisztikumot nem ápoló s magát csak az egységes államterület tudatában kiélő nemesi nacionalizmus oldaláról közeledünk a Dugonicsok, Kisfaludy Sándorok és mások magyarkodó rendi nacionalizmusához, akkor el kell ismernünk, hogy ez utóbbi a fejlődésnek egy elkerülhetetlen állomását képviselte. Ahhoz, hogy a XVIII. századi terézianus, Rákóczi-t gyalázó, latinul beszélő nemesétől el lehessen jutni az 1830-as és 40-es évek reformországgyűléseinek nemeséhez, szükség volt arra, hogy a nemesség elkezdjen magyarkodni, hazafias tettet látni a magyar viseletben, magyar írásban, magyar színészetben stb. S bár ez a magyarkodás sok visszataszító jelenséget is eredményezett, nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy létrejöjjön egy széles magyar nyelvű és magyar kultúrát igénylő társadalmi bázis, amelynek talaján a haza és a haladás egységének jegyében kibontakozó reform-mozgalom megindulhatott. A századforduló évtizedeinek rendi nacionalizmusa ezért valamivel pozitívabb értékelést érdemel meg, mert nemcsak azt kell néznünk, hogy mennyivel elmaradottabb, a haladástól mennyire távolabb álló, mint a reformkori nacionalizmus, hanem azt is, hogy milyen nagy előrelépést jelentett a XVIII. század ún. nemzetietlen évtizedeihez képest.

A másik megjegyzésem Tóth Dezső egy többször visszatérő, szinte stereotyp megállapításához kapcsolódik. A magyar nemzeti fejlődés és az irodalom abban betöltött szerepének a jellemzésekor gyakran hangsúlyozza, hogy ez vagy az a fontos jelenség voltaképpen az elmaradottság, a gyengeség jele: így a nyelvi kérdés előtérbe kerülése a polgári haladás folyamatában, vagy az írók vezető szerepe a politikai fejlődésben. Tudjuk, hogy ezek a megállapítások nem Tóth Dezsőtől erednek, hanem irodalomtörténetírásunkban általánosan elfogadott tételek. Én azonban óvatosságra intenként ebben a kérdésben,

mert ha e gondolatokat következetesen végigvisszük, akkor bizonyos abszurdumokhoz jutunk. Ha ugyanis azt mondjuk, hogy az ideológiai formák között az irodalomnak hosszú ideig érvényesülő primátusa, valamint a költőknek a nemzeti életben betöltött különlegesen fontos szerepe a gyengeség következménye, akkor azt kellene mondanunk, hogy elmaradottságunknak köszönhetjük legnagyobb nemzeti, kulturális értékeinket, hogy a gyengeség a gyökere európai színvonalú, nagy értékeket produkáló irodalmunknak.

TÓTH DEZSŐ válasza

Nagyon hálás vagyok a hozzászólásokért, különösképpen Kovács Endre elvtársnak. Felszólalása ugyanis záloga az irodalomtörténészek és történészek közötti régen kívánatos együttműködésnek.

A hozzászólások legnagyobb része — utalva a referátum fogyatékoságára — igen lényeges kérdésre vonatkozott: nevezetesen arra, hogy a magyar nacionalizmus történetének felrajzolása ebben a korszakban sem lehetséges széles nemzetközi távlat nélkül. Külön köszönöm Turóczy Trostler József professzor elvtársnak, hogy ezt oly nagy nyomatékkel hangsúlyozta, s hogy megjegyzéseivel egyben fel is tárta azokat a világirodalmi vonatkozásokat, amelyekben a magyar fejlődés kérdései érthetőbbé válnak. Kovács Endre elvtárs is lényegében ugyanennek az igénynek adott hangot, figyelmeztetve, hogy elsősorban a kelet-európai nemzetek nacionalizmusát kell figyelemmel kísérnünk. Kemény G. Gábor és Sziklay László elvtársak széles ismeretekre alapozott konkrét hozzászólásai pedig épp e téren ki is egészítették a referátumot. Kemény G. Gábor elvtárs — s ezt igen lényegesnek érzem — külön is rámutatva, hogy ennek a „dunai nacionalizmusnak” kezdetől voltak az együttműködésre irányuló, pozitív hagyományai is.

A másik központi kérdés, amit Szauder elvtárs vetett fel, s Turóczy professzor és Kovács Győző is érintettek, hogy a referátumban nem kapott kellő hangsúlyt Kazinczy életművének a magyar nacionalizmus alakulásában betöltött szerepe. Elismerve a felhozott érvek jogosságát, ugyanekkor arra is utalnunk kell, hogy Kazinczy életműve, egész működése a nacionalizmus szempontjából bizonyos fokig szintelen. Műve a maga egészével, létével járult hozzá nemzeti kibontakozásunkhoz, de a tartalmat, az eszmeiséget, a megfogalmazást illetően a nemzeti csak periférikusan van benne jelen. Műve lényegében a nyelvművelés, a fordítás révén a maga mivoltában része a nemzeti kibontakozásnak — a nacionalista ideológiának a megformálásához közvetlenül azonban nemigen járult hozzá. Amikor az öreg Kazinczy olyan élesen szembekerült a fiatal romantikus nemzedékkel, a Pyrker-kérdés vagy az Árpádiász kapcsán, nem arról volt szó, hogy nézetei visszafejlődtek volna, hanem arról, hogy a tartalmában is nemzeti irodalom perspektívája előtte korábban sem élt tisztán.

Szauder és Fenyő elvtársak joggal hiányolták a Kazinczy-féle elvek reformkori irodalomba való beépülésének kifejtését. Klaniczay elvtársnak bizonyos értelemben ezzel ellenkező aggályával, hogy ti. a rendi nacionalizmust kelletténél kevesebbre értékeltem — kevésbé értek egyet. Viszont teljesen igazat adok neki abban, hogy a magyar társadalom „gyengeségének” visszatérő emlegetése félreérthetővé és sablonossá válhat. Mindig konkrétan ki kell fejteni, mit értünk a magyar fejlődés „elmaradottságán”, miben nyilatkozik ez meg.